

Никитченко Л. О. Принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки

В статье говорится о принципах формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Освещены некоторые проблемы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Определены теоретические основы педагогического мастерства учителя биологии, раскрыта ее сущность, теоретически обоснованы принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии в процессе профессиональной подготовки. Определены и теоретически обоснованы специфические принципы формирования педагогического мастерства будущих учителей биологии.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, учитель биологии, принципы формирования, профессиональная подготовка.

Nikitchenko L. Principles of the formation of pedagogical skills of future biology teachers in the process of vocational training

The traditional teacher training system, according to leading scholars, does not meet social needs and is subject to serious criticism. The continuous increase in the requirements for the teacher led to the fact that the high level of knowledge on the subject and possession of teaching methods do not provide the current level of his professional competence. The analysis of the practice shows an inadequate level of preparedness of young teachers, in particular biology teachers, for work in situations that require the independent adoption of pedagogical decisions. It is known that the ability of the teacher to independently, scientifically substantiatedly construct the educational process is formed during many years of educational activity, spontaneously and in part.

Analyzing the psychological and pedagogical literature, we have identified a number of principles for the formation of pedagogical skills of future biology teachers in the process of professional training: the principle of science; the principle of practical orientation of training; the principle of an individual approach to students; the principle of consciousness and activity in the process of training; the principle of professional self-improvement.

The aforementioned principles of forming the pedagogical skills of future biology teachers in the process of professional training act in organic unity, forming a certain structure of the basic provisions of the organization of the educational process in the higher school. The implementation of each principle is carried out with the help of developed didactic requirements, which necessarily guides the teacher.

Key words: pedagogical skill, teacher of biology, principles of formation, professional training.

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2017

УДК 378.04

Оксана ОЛЕКСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та дитячої психології,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

**ЛІДЕРСЬКІ РИСИ ТА ЯКОСТІ
ЯК СКЛАДОВІ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЛІДЕРА**

Розглянуто поняття лідера та якості лідера. Проаналізовані дослідження науковців з проблеми визначення певних рис та якостей особистості лідера. Зроблена спроба систематизувати деякі положення теорії рис і зіставити перелічені риси та якості з метою винайти схожість між ними.

Ключові слова: лідер, лідер-патріот, лідерські якості, концепції лідерства, теорія рис.

Зміни, які відбуваються сьогодні у світі вимагають від науковців наукових розробок методологічних засад формування лідерів-патріотів серед студентської молоді – майбутньої інтелігентної еліти, нової генерації фахівців, громадян, що здатні, на потреби держави, взяти на себе роль лідера в різних ситуаціях і вивести її на новий щабель розвитку.

Аналізуючи сучасний стан розвитку вищої освіти, діяльність різних громадських об'єднань, програми розвитку молодіжної політики в країні можна виділити суперечності між змістом діяльності перелічених інституцій соціалізації молоді людини та потребами суспільства у людині-патріота, яка має задатки, здібності, навички, тобто, компетентності лідера. І лідера, який, у першу

чергу, буде відстоювати інтереси країни, її населення, а не особисті потреби.

Теорія лідерства цікавить науковців ще з часів античності і до наших днів. Дослідженням і розробкою теорії лідерства займалися багато зарубіжних учених, які зробили значний внесок у розуміння цього феномену, зокрема такі як Т. Адорно, К. Альдерфер, К. Берд, Р. Блейк, Е. Богардус, Р. Грінліф, Т. Джекобс, Г. Джонс, П. Друкер, В. Ієн Кінз, А. Кунц, Г. Лазарус, Р. Лайкерт, Г. Лебон, К. Левін, Дж. Лолландер, А. Лоутон, К. Льюдман, Д. Мак_Грегор, Д. Мак Карті, А. Маслоу, А. Менегетті, Д. Мутон, Ш. Паффер, Е. Роуз, Сенфорд, Р. Стогділл, Г. Тард, Ф. Тейлор, С. Уолтер, Ф. Фідлер, Г. Фейрхольм, Е. Хантер, Е. Хартлі, Р. Хауз, Дж. Хемфілл, К. Ходжкінсон, Е. Холандер, Дж. Шанахан, В. Шутц та інші.

Не менш вагомий внесок в розвиток теорій лідерства зробили і такі науковці, як А. Ф. Лазурський, В. М. Бехтерев, А. С. Макаренко, Е. С. Кузьмін, Б. Д. Паригін, А. В. Петровський, Л. І. Уманський, Р. Л. Кричевський, Т. В. Бендас, Н. В. Грішина, А. Л. Свенцицький, А. С. Чернишев, А. Н. Лутошкін, Н. Н. Обозов, Б. Г. Ананьєв, М. М. Рижак, Т. Н. Мальковська.

Мета статті – проаналізувати складові особистості лідера за теорією рис та визначити з них такі, що стануть засадовими для подальшого наукового дослідження.

Лідер у буквальному розумінні – це завжди людина, що «йде попереду». Лідер – авторитетна для членів групи особистість, яка завжди займає активну життєву позицію; лідерство – явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу загалом (Р. Кричевський, Л. Уманський). Лідерство – один із процесів організації та управління малою соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни (Б. Паригін).

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень проблеми лідерства дав змогу визначити лідера як визнаного члена групи, який, використовуючи притаманні йому лідерські здібності та якості, обирає оптимальне рішення для досягнення групової цілі; а лідерство – як процес реалізації позитивного впливу лідера групи на її членів під час досягнення групових цілей.

За «теорією рис особистості лідера», над розвитком якої працювали такі науковці, як М. Вебер, Е. Кац, Е. Богардус, П. Лазарфельд та інші, визнається унікальність і вродженість якостей лідера. Для встановлення оптимального переліку складових лідерських якостей, які необхідно формувати в майбутнього фахівця, розглянемо сутність поняття «якість» та «якість особистості».

У науковій літературі якість визначають як найістотнішу властивість, що надає будь-якому феномену визначеності. Відомі вчені (В. Крутецький, В. Мерлін, К. Платонов та ін.) тлумачили якості особистості як усталену сукупність її властивостей і рис. «Якості особистості» – це стійкі, численні внутрішні утворення, яким властива система «знань, умінь, навичок, ідей, поглядів, переконань, соціальних і психологічних властивостей» [15, с. 17].

Лідерські якості, як зазначає М. Кіпніс, – це «відносно стабільні й пов'язані між собою утворення особистісних характеристик, які забезпечують закономірності лідерства в різноманітних групових та організаційних ситуаціях ... і охоплюють характер, темперамент, мотиви, розумові здібності, вміння, знання й досвід особистості» [8, с. 104].

Д. Креймс визначає лідерські якості як «внутрішні риси чи здібності, що дають змогу лідерові діяти ефективно, сприяючи при цьому розвитку організації» [9, с. 83].

Н. Мараховська, Н. Семченко характеризують лідерські якості як сукупність характеристик особистості, що допомагають їй займати позицію лідера в групі, виявляються в організаторських здібностях, умінні суттєво впливати на поведінку й настрій людей, бути прикладом для наслідування [11; 16].

Аналіз психолого-педагогічних праць дає можливість зробити висновок, що лідерські якості є різновидом соціально-психологічних властивостей особистості, оскільки вони дійсно відображають ставлення до людей і суспільства взагалі й виявляються в суспільній поведінці та вчинках.

Прихильник теорії лідерських рис О. Тід до суттєвих рис, які він ідентифікував як лідерські, відносив фізичну й емоційну витривалість; розуміння призначення організації та спрямування її діяльності; ентузіазм; дружелюбність і прихильність; порядність.

Так, засновник школи наукового управління у сфері вивчення організаційного лідерства Фредерік Тейлор розробив список 10 лідерських характеристик, які включали: розум, освіту, спеціальні або творчі знання, фізична сила та спритність, такт, енергія, рішучість, чесність, послідовність і здоровий глузд, міцне здоров'я [17].

Відомий лідеролог Р. Драфт узагальнив дослідження, що були проведені вченими на чолі з Е. Локом, і склав список із чотирнадцяти особистісних якостей лідера, найсуттєвішими з яких назвав упевненість у собі, чесність, прямота, наполегливість (драйв). Складений А. Едвардсом «Список особистих переваг» дав змогу виокремити п'ятнадцять якостей, притаманних лідерам.

В. Ієн Кінз у 1947 році проаналізував 74 наукових досліджень, що стосувалися військових лідерів і визначив здібності, за якими лідери переважали інших колег.

Р. Стогділл у 1948 р. і Р. Манн у 1959 р. спробували узагальнити та згрупувати всі раніше виявлені лідерські якості. Р. Стогділл, проаналізувавши 142 дослідження лідерських рис у спробі виявити універсальний набір рис лідера, дійшов висновку, що в основному п'ять якостей характеризують лідера: розум або інтелектуальні здібності; панування або перевага над іншими; впевненість у собі; активність та енергійність; знання справи [15]. Однак ці п'ять якостей не пояснювали появу лідера. Багато з людей з цими якостями так і залишалися послідовниками. Р. Манн зазнав аналогічного розчарування. Серед семи особистісних якостей лідера, виявлених ним, розум був найкращим провісником того, що його власник стане лідером, однак практика цього не підтвердила.

Іншої думки на набір якостей для лідера Дж. Адаір, який називає такий «еталонний набір» лідерських якостей: ентузіазм, цілісність, впевненість у собі, стійкість характеру, справедливість, сердечність, скромність [1].

Так, С. Заккаро пов'язує ядро лідерських якостей особистості з розвитком «соціального інтелекту», до складу якого входять такі характеристики, як соціальна свідомість, соціальна пильність, самоконтроль, адекватне реагування на ситуацію та соціальне оточення. Натомість Д. Гоулман [15] ключовою якістю лідера називає «емоційний інтелект» – здатність розуміти й виражати емоції, використовувати їх для ефективного мислення, аргументації, управління власними емоціями та емоціями інших людей, щоб, як результат, успішно вирішувати будь-які життєві ситуації.

Відповідно, емоційний інтелект містить компетентності особистісні (самосвідомість, впевненість, саморегуляція, мотивація) та соціальні (емпатія, спілкування, уміння розв'язувати конфлікти).

Р. Фрейджер, Д. Фейдімен називають такі лідерські якості сучасного фахівця, як цілісність, енергія, стійкість до стресу, самовпевненість, внутрішній локус контролю, емоційна зрілість, мотивація до влади, орієнтація на досягнення успіху, потреба в афіляції [18].

С. Коссен вважає, що гарний лідер повинен мати такі риси: здатність творчо вирішувати проблеми; уміння доносити ідеї до послідовників; переконливість; уміння уважно слухати інших людей і прислухатися до їхніх порад; товариськість, широке коло інтересів; почуття власного

достойнства, впевненість у собі та ін. А. Лоутон й Е. Роуз стверджують, що лідер повинен володіти далекоглядністю (умінням сформулювати вигляд і завдання організації); умінням визначати пріоритети (здатність розрізнити, що необхідно, а що просто важливо); мистецтвом міжособистісних стосунків (умінням вислухати, підказати, бути впевненим у власних діях); чарівністю (щось таке, що не підлягає визначенню, але приваблює й надихає людей); гнучкістю (здатність відгукуватися на нові ідеї й досвід); рішучістю й твердістю (коли цього вимагають обставини) [10].

На думку зарубіжних експертів, поведінка лідера повинна вирізнятися деякою агресивністю, наполегливістю, готовністю до сприйняття й передачі інформації, раціональністю, груповою роботою з гумором, прагненням до встановлення контакту, самоконтролем, впевненістю в манері поведінки, позитивним ставленням до змагальності, але, природно, орієнтованістю на досягнення поставлених цілей [15].

Отже, до найважливіших здібностей лідера належать уміння реалізувати, делегувати повноваження й відповідальність; здатність до організації та мотивації групової роботи, установлення пріоритетів, самопізнання й самооцінки, переконання, аналітичного мислення, розпізнавання найістотніших чинників, системності, обробки й формування інформації, розробки програм, виявлення тенденцій, розподілу зусиль і часу. Лідер повинен чітко усвідомлювати, що такі риси поведінки, як ввічливість, тактовність, делікатність, абсолютно необхідні для вміння поводитися в суспільстві. Не можна забувати про культуру спілкування, почуття міри, доброзичливості, потрібно керувати власними емоціями, стресами. Необхідно мати свій, але неодмінно цивілізований стиль поведінки, власний, але неодмінно шляхетний образ, той самий імідж лідера, який гарантує не лише половину успіху, але й постійне задоволення від діяльності [19].

На думку Н. Василевської, лідер повинен мати такі якості: компетентність, активність, ініціативність, товариськість, кмітливість, наполегливість, самовладання, спостережливість, працездатність, самостійність, організованість [2].

Т. Жеєвич до найважливіших якостей лідера відносить інтелект, комунікабельність, емпатію, доброту [3].

За підсумками опитування студентів А. Зоріна виділила набір лідерських якостей, що містить такі якості: товариськість, активність, ініціативність, наполегливість, самовладання, працездатність, спостережливість, організованість, самостійність, уміння переконувати, рішучість, ерудованість,

упевненість у собі, емоційна привабливість, уміння налагодити позитивну атмосферу в колективі [7].

А. Маурі виокремила десять найбільш значущих особистісних якостей, які, на її думку, повинен мати керівник: 1) справедливість, об'єктивність та принциповість; 2) особистий приклад у поведінці й діяльності; 3) знання справи, професіоналізм; 4) організаторські здатності; 5) здатність узяти на себе відповідальність за інших; 6) вимогливість до підлеглих; 7) енергійність, ініціативність; 8) працелюбність, наполегливість; 9) доброзичливість та увага, чутливість; 10) чесність [12].

Деякі науковці при розгляді якостей особистості лідера дійшли висновку, що їх необхідно групувати за певними ознаками. Так, Н. Семченко виділяє чотири основні групи лідерських якостей: організаторсько-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові [16].

Найцікавіший результат отримав відомий американський консультант У. Бенніс, який досліджував 90 успішних лідерів і визначив такі чотири групи лідерських якостей:

- керування увагою, або здатність так представити сутність результату, мети або напрямки руху/дій, щоб це було привабливим для послідовників;
- керування значенням, або здатність так передати значення створеного образу, ідеї чи бачення, щоб вони були зрозумілі й прийняті послідовниками;
- керування довірою, або здатність побудувати власну діяльність з такою сталістю й послідовністю, щоб одержати повну довіру підлеглих;
- керування собою, або здатність настільки добре знати та вчасно визнавати власні сильні й слабкі сторони, щоб для посилення слабких сторін уміло залучати інші ресурси, зокрема й ресурси інших людей [15].

У роботах дослідників Є. Горохової, А. Лутошкіна, М. Рожкова, Л. Уманського виділено дві групи якостей лідера: загальні лідерські якості (їх мають не лише лідери, але й ті, хто може стати лідером) та специфічні якості лідера (своєрідні індикатори лідерського таланту) [14].

3. Гапонок виділяє такий комплекс лідерських якостей:

1. Загальнопрофесійні якості: висока теоретична та практична підготовка, системне бачення професійних проблем, здатність до професійної адаптації, прогностичної діяльності, виконання функційних обов'язків; володіння методами керування колективом, уміння бачити ключове завдання, розподіляти роботу в колективі.

2. Якості творчої діяльності: широкий загальний світогляд, творче ставлення до роботи, воло-

діння методами творчості, педагогічна майстерність, висока методична підготовка.

3. Соціально-психологічні якості: уміння організувати продуктивні особистісні контакти, внутрішньо колективне спілкування, уміння враховувати індивідуальні особливості підлеглих, вимогливість до підпорядкованих, уміння розбиратися в людях, здатність привертати до себе людей, вселяти довіру, впливати на підлеглих особистим прикладом, задавати бадьорий, діловий тон у роботі, уміння переконувати інших, урівноваженість, схильність до вивчення людей, інтерес до їхніх потреб.

4. Соціально-комунікативні якості: уміння відстоювати інтереси свого колективу, організувати контроль і стимулювати інших членів групи, товарицькість, легкість вступу в контакт з людьми, психологічний такт, відповідальність, обов'язковість, чесність і порядність, нормальна емоційно-психологічна збудливість, правильність артикуляції, гарна постановка голосу [4].

У подальших дослідженнях проблеми лідерства тривав пошук особистісних якостей, наявність яких забезпечує ефективність лідерства. Так, структура особистості керівника, запропонована В. Мельник, містить:

1. Загальні якості: а) спрямованість особистості (моральна чистота та принциповість, чесність і правдивість, почуття відповідальності й обов'язку, дисциплінованість, вимогливість, загальний характер спрямованості інтересів і мотивів діяльності); б) підготовленість (необхідні знання, уміння, навички, досвід); в) загальні якості особистості (працездатність, практичність, товарицькість, активність, ініціативність, наполегливість, самовладання, загальний рівень розвитку, самостійність).

2. Специфічні якості: а) організаторське чуття (психологічна вибірковість, практично-психологічний розум, психологічний такт); б) емоційно-вольова дія (здатність особистості мобілізувати, об'єднати та спрямувати людей на спільну діяльність для досягнення спільної мети, суспільна енергійність, вимогливість, сміливість, критичність); в) схильність до організаторської діяльності (здатність самостійно включатися в організаційну діяльність, відповідальність за себе та інших людей, невтомність в організаційній роботі, емоційно-позитивне самопочуття в ході виконання завдання) [13].

Я. Яхнін розглядає такі компоненти й лідерські якості особистості:

- мотиваційний (ознаки: упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження й самореалізації);
- емоційно-вольовий (ознаки: урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей);

Таблиця 1

Порівняльна таблиця якостей особистості лідера за деякими науковцями

Н. Мараховська, Н. Семченко	С. Заккаро	Д. Гоулман	Дж. Адаір	Р. Фрейдджер, Д. Фейдїмен	У. Бенніс	С. Коссен	А. Зоріна	А. Маурі	Н. Василевська	В. Мельник
		упевненість	упевненість у собі	самовпевненість		упевненість у собі	упевненість у собі			
	самокон- роль	саморегуляція	стійкість характеру	внутрішній локус контролю	керування собою		самовладання		самовладання	самовладання
уміння суттєво впливати на поведінку й настрій людей		використовувати емоції для ефективного мислення, аргументації				переконливість	уміння переконувати			
	адекватне реагування на ситуацію	уміння розв'язувати конфлікти		стійкість до стресу		здатність творчо вирішувати проблеми				
організаторські здібності					керування увагою		організаційна	організаторські здібності	організаційна	
	соціальна пильність						спостережливість	увага	спостережливість	
		спілкування		потреба в афіліції		товариськість	товариськість		товариськість	товариськість
							ініціативність	ініціативність	ініціативність	ініціативність
							наполегливість	наполегливість	наполегливість	наполегливість
							працездатність	працездатність	працездатність	працездатність
			ентузіазм	енергія				енергійність		
							активність		активність	активність
							самостійність		самостійність	самостійність
								знання справи, професіоналізм	компетентність	знання, уміння, навички, досвід

- особистісний (ознаки: вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності);
- діловий (ознаки: уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [19].

Серед основних загальних якостей, притаманних лідеру, А. Дяків виділяє такі: зацікавленість у досягненні групової мети; енергійність; ініціативність і соціальна активність; емоційна стійкість; упевненість у собі; організаторські здібності; досвід і навички організаторської діяльності; розумові здібності; доброзичливість та емпатія; емоційна привабливість [5].

У структурі лідерських якостей лідерів О. Євтихов виділяє чотири основні компоненти:

1. Індивідуально-особистісний – містить комплекс особистісних і професійних якостей: знання та відчуття себе; упевненість у собі; активна життєва позиція та прагнення до лідерства; моральна нормативність, надійність, послідовність у вчинках; розвинена лідерська Я-концепція.

2. Соціально-психологічний – містить якості, які проявляються в стосунках з іншими людьми: міжособистісна чутливість, здатність розуміти потреби інших людей; комунікативна компетентність; уміння створювати умови для самореалізації послідовників; справедливість; здатність представляти та відстоювати інтереси групи в зовнішніх інстанціях, брати на себе відповідальність за групову діяльність.

3. Організаційно-управлінський – містить якості, необхідні в контексті організаційних взаємовідносин з підлеглими: спрямованість на майбутнє та бачення перспективи; чутливість до ситуації та гнучкість поведінки; здатність створювати команду; здатність організувати групу на вирішення поставленого завдання; здатність контролювати результати спільної діяльності, дяку-

вати й заохочувати; готовність підтримати у важку хвилину.

4. Перцептивно-лідерський – містить якості, які приписує лідерові група: сприйняття групою індивіда як лідера; визнання його лідерського статусу й авторитету, наявність послідовників, готових іти за ним; наявність особистих очікувань у членів групи від діяльності лідера; делегування членами групи частини особистої активності лідеру [6].

Отже, як показав здійснений теоретичний аналіз, єдиної думки про те, які якості повинен мати лідер, дотепер не існує. У ході проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури з концепції «теорії рис» особистості лідера була здійснена спроба зіставити деякі запропоновані риси та якості особистості і виділити ті, що повторюються у різних авторів концепції. (табл. 1).

Отже, з проведеного аналізу різних поглядів на комплекс рис та якостей особистості лідера можна виділити найбільш суттєві, що повторюються у більшості науковців: упевненість у собі, самовладання, переконливість, здатність/уміння вирішувати конфліктну/стресову ситуацію; організаторські здібності і в ту жде чергу організованість і самого лідера. До таких компонентів буди віднесені і спостережливість, товариськість, наполегливість, ініціативність, енергійність та активність. Важливими в особистості лідера є і працелюбність, компетентність та особистий приклад у поведінці і діяльності.

Аналіз досліджень свідчить, що незважаючи на той факт, що вчені не дійшли згоди щодо загальної структури лідерських якостей особистості, все ж таки можна виділити такі риси та якості, що повторюються у дослідженнях науковців, а отже є найбільш вагомими.

Подальших наукових розробок потребують методичні та технологічні основи формування перелічених лідерських якостей особистості у студентів – громадян нашої держави, патріотів своєї країни.

Список використаних джерел

1. Адаир Д. Психология лидерства / Д. Адаир. — М. : Эксмо, 2005. — 352 с.
2. Василевська Н. Є. Якості лідера. Сформованість поняття студентством / Н.Є. Василевська // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. — Х. : ХНАМГ, 2009. — С. 17.
3. Вежевич Т. Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Вежевич Татьяна Ефимовна. — Улан-Удэ, 2001. — 198 с.
4. Гапонюк З. Г. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов гуманитарных вузов : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / З. Г. Гапонюк. — М., 2008. — 24 с.
5. Дяків А. А. Виховання лідера / А. А. Дяків. — К. : Наук. думка, 2011. — 231 с.
6. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика / О. В. Евтихов. — СПб. : Речь, 2007. — 238 с.
7. Зорина А. В. Педагогические условия формирования лидерских качеств у студентов вуза : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. В. Зорина. — Нижний Новгород, 2009. — 24 с.
8. Кипнис М. Ш. Тренинг лидерства / Кипнис М. Ш. — 2-е изд., стер. — М. : Ось-89, 2006. — 144 с.
9. Креймс Д. А. 4 правила лидерства Джека Уэлча / Д. А. Креймс ; пер. с англ. А. Б. Модестова. — М. : Поколение, 2007. — 110 с.

10. Лидерство / пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. — 264 с.
11. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Мараховська. — Х., 2009. — 20 с.
12. Матвієнко Ю. С. Система студентського самоврядування як середовище виховання соціальної активності / Ю. С. Матвієнко // Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. — 2013. — Вип. 125. — С. 116—121.
13. Мельник В. Керівниками не народжуються : управлінська підготовка керівника навчального закладу в системі підвищення кваліфікації / Мельник В.К. // Управління освітою. — 2003. — № 8. — С. 8—9.
14. Мороз В. П. Дослідження студентського самоуправління на засадах лідерства: теоретико-методологічне обґрунтування / В. П. Мороз // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. — Старобільськ, 2015. — № 1 (290) : Педагогічні науки. — С. 26—32.
15. Психология лидерства : хрестоматия / сост. К. В. Сельченко. — Минск : Харвест, 2004. — 368 с. — (Библиотека практической психологии).
16. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. О. Семченко. — Х., 2005. — 20 с.
17. Тейлор Ф. У. Менеджмент / Тейлор Ф. У. ; пер. с англ. А. И. Зака / под. ред. и с предисл. Е. А. Кочергина. — М. : Контроллинг, 1992. — 137 с. — (классики менеджмента).
18. Фрейдджер Р. Теории личности и личностный рост : пер. с англ. — 4-е изд. / Р. Фрейдджер, Д. Фэйдимен. — М. : ОЛМА ПРЕСС, 2004. — 657 с.
19. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до виховання лідера / Я. К. Яхнін. — К. : Наук. думка, 2010. — 143 с.

References

1. Adayr D. Psyholohyya lyderstva / D. Adayr. — М. : Ёksmo, 2005. — 352 s.
2. Vasylevs'ka. N. YE. Yakosti lidera. Sformovanist' ponyattya student-stvom / N. YE. Vasylevs'ka // Suchasni aspekty vykhovannya student-s'koyi molodi : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. — KH. : KHNAMH, 2009. — S. 17.
3. Vezhevych T. E. Pedahohycheskye uslovyya razvyt'ya lyderskykh kachestv uchashchikhsya : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Vezhevych Tat'yana Efymovna. — Ulan-Ude, 2001. — 198 s.
4. Haponyuk Z. H. Pedahohycheskye uslovyya formirovaniya lyderskykh kachestv u studentov humanitarnykh vuzov : avtoref. dys. na soysk. uchen. stepeny kand. ped. nauk : spets. 13.00.08 „Teoriya y metodyka professyonal'nogo obrazovaniya” / Z. H. Haponyuk. — M., 2008. — 24 s.
5. Dyakiv A. A. Vykhovannya lidera / A. A. Dyakiv. — K. : Nauk. dumka, 2011. — 231 s.
6. Evtykhov O. V. Stratehiy y pryemy lyderstva: teoriya y praktyka / Evtykhov O. V. — SPb. : Rech', 2007. — 238 s.
7. Zoryna A. V. Pedahohycheskye uslovyya formirovaniya lyderskykh kachestv u studentov vuza : avtoref. dys. na soysk. uchen. step. kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Obshchaya pedahohyka, ystoriya pedahohiky y obrazovaniya» / A. V. Zoryna. — Nyzhnyy Novhorod, 2009. — 24 s.
8. Kypnys M. SH. Trenynh lyderstva / Kypnys M. SH. — 2-e yzd., ster. — M. : Os'-89, 2006. — 144 s.
9. Kreymys D. A. 4 pravyla lyderstva Dzheka Uelcha / D. A. Kreymys ; per. s anhl. A. B. Modestova. — M. : Pokolenye, 2007. — 110 s.
10. Lyderstvo / per. s anhl. — М. : Al'pyna Byznes Buks, 2006. — 264 s.
11. Marakhov's'ka N. V. Pedahohichni umovy formuvannya lider's'kykh yakostey maybutnikh uchyteliv u protsesi navchannya dystsyplin humanitarnoho tsyklu : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.04. «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / N. V. Marakhov's'ka. — KH., 2009. — 20 s.
12. Matviyenko YU. S. Systema student-s'koho samovryaduvannya yak seredovishche vykhovannya sotsial'noyi aktyvnosti / YU. S. Matviyenko // Naukovi zapysky. Ser. : Pedahohichni nauky. — Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka, — 2013. — Vyp. 125. — S. 116—121.
13. Mel'nyk V. Kerivnykamy ne narodzhuyut'sya : upravlins'ka pidhotovka kerivnyka navchal'nogo zakladu v systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi / Mel'nyk V.K. // Upravlinnya osvitoju. — 2003. — № 8. — S. 8—9.
14. Moroz V. P. Doslidzhennya student-s'koho samoupravlinnya na zasadakh liderstva: teoretyko-metodolohichne obgruntuvannya / V. P. Moroz // Visn. Luan. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. — Starobil's'k, 2015. — No1 (290) : Pedahohichni nauky. — S. 26—32.
15. Psyholohyya lyderstva : khrestomatyya / sost. K. V. Sel'chenok. — Mynsk : Kharvest, 2004. — 368 s. — (Byblyoteka praktycheskoy psykhohohyy).
16. Semchenko N. O. Pedahohichni umovy formuvannya lider's'kykh yakostey maybutnikh uchyteliv u pozaaudytorniy diyal'nosti : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 «Zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky» / N. O. Semchenko. — KH., 2005. — 20 s.
17. Teylor F.U. Menedzhment / Teylor F. U. ; per. s anhl. A.Y. Zaka / pod. red. y s predysl. E.A. Kocherhyna. — М. : Kontrollynh, 1992. — 137 s. — (klassyky menedzhmenta).
18. Freydzher R. Teoryy lychnosti y lychnostnyy rost : per. s anhl. — 4-e yzd. / R. Freydzher, D. Féydymen. — М. : OLMA PRESS, 2004. — 657 s.
19. Yakhnin YA. K. Suchasni pidkhody do vykhovannya lidera / YA. K. Yakhnin. — K. : Nauk. dumka, 2010. — 143 s.

Олексюк О. Е. Лидерские черты и качества как составляющие структуры личности лидера

Рассмотрены понятия лидера и качества лидера. Проанализированы исследования ученых по проблеме определения необходимых черт и качеств личности лидера. Сделана попытка систематизировать некоторые положения теории черт и сопоставить перечисленные черты и качества с целью избрести сходство между ними.

Ключевые слова: лидер, лидер-патриот, лидерские качества, концепции лидерства, теория черт.

Oleksiuik O. Ye. Leadership features and qualities as constituents of a leader's personality

Analyzing contemporary state of the development of higher education, activity of different public communities, programs of developing youth policy in the country, one can find contradictions between content of the activity of the mentioned institutions of a young man's socialization and demands of the society of a person-patriot who has makings, abilities, skills, i.e. competences of a leader. The leader who, first of all, will stand for the interests of the country, its population, but not his personal needs. A leader literally is always someone who «goes first». A leader is an authoritative personality for members of the group, someone who always takes an active life philosophy; leadership is a phenomenon of an active leading influence of a personality - a member of the group – on the whole of the group. Scientific literature defines the quality as the most important characteristic that gives distinctness to any phenomenon. The analysis of psychological-pedagogical literature lets us make a conclusion that leadership qualities is a sort of social-psychological qualities of a personality, as they really reflect the attitude to people and the whole of the society and are manifested in social behavior and actions. Thus, as the conducted theoretical analysis shows, there is still no single idea what qualities a leader must possess. In the course of the conducted analysis of psychological-pedagogical literature on the conception of the “theory of features of a leader's personality there was made an attempt to compare some suggested features and qualities of a personality and detach those that are mentioned by different authors of the conception. The analysis of the degree of the problem development allowed to determine that between scholars and practical educators there is no single approach to understanding the structure of a personality's leadership qualities. The analysis of researches indicates that the scholars did not come to agreement regarding the list of qualities inherent for a leader. The task of discovering a personality's leadership qualities requires defining which of the great number of qualities are the most meaningful.

Key words: a leader, a leader-patriot, leadership qualities, conceptions of leadership, the theory of features.

Стаття надійшла до редколегії 01.10.2017

УДК 373.5

Оксана ОЛЕКСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та дитячої психології
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: oleksjukoksana@ukr.net

Світлана ЗАВОЛОКА

магістрантка факультету дошкільної та початкової освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна
e-mail: lana030294@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ ЛЮБОВІ ДО РІДНОГО МІСТА У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТРВЗ**

У статті окреслено проблематику формування любові до рідного міста у дітей старшого дошкільного віку засобами теорії рішення винахідницьких завдань (ТРВЗ). Охарактеризовано особливості формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку крізь призму використання педагогічної технології ТРВЗ. Розкрито патріотично-виховний потенціал ТРВЗ. Доведено, що ТРВЗ-педагогіка має значні педагогічні можливості та сприяє формуванню першооснов національної самосвідомості особистості дошкільника, а також сприяє розвитку психічних процесів, а також формує творчу особистість з критичним мисленням.

Ключові поняття: патріотичне виховання, патріотизм, старший дошкільний вік, рідний край, рідне місто, ТРВЗ.

Патріотичне виховання сьогодні визнано педагогами одним з пріоритетних напрямів роботи закладу дошкільної освіти. Зміст роботи має на меті виховання любові до Батьківщини, сім'ї, близьких, до рідних місць, формування інтересу до культури свого народу, історичної пам'яті поколінь, розвиток почуття нерозривності з навколишнім і бажання не тільки зберегти, але й примножити багатства своєї країни.

Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання в дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу.

Дошкільний вік є найсприятливішим для початку систематичного патріотичного виховання. Саме в цей час активізується у дітей інтерес до